

צדיקים בסדום

אחד המוקדים העיקריים שבפרשת 'וירא' הוא תיאור חורבנה של סדום וסיבותיו. בבסיס תיאור זה מצוי אחד המושגים המרכזיים שבתורה: 'יראת א-להים'. בדברי אברהם בארץ פלשתים מתגלה לנו משמעותו של ביטוי זה: "רַק אֵין יִרְאַת אֱ-לֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְהָרְגוּנִי עַל דְּבַר אֲשֶׁר־יָ" (בראשית כ, יא). יראה זאת מבטאת את מה שלפעמים קרוי "מוסר טבעי", המוסר המחייב את האנושות כולה, אף כשאנו נאכף על ידי מושלים ושוטרים, ואפילו אם הוא מנוגד לפקודתם המפורשת. זאת היא יראת א-להים של המילדות במצרים שאינן נשמעות לגזרתו של פרעה: "וַתִּירָאן הַמִּלְדֹּת אֶת הָאֱ-לֹהִים... וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים (שמות א, יז).

יראת א-להים היא, לפי המקרא, תשתית החוק הבינלאומי. בשבט, מוגן האדם על ידי מאזן האימה של גאולת הדם. במדינה, מוגן הוא על ידי המלך, שלטון העיר והמדינה. הגר והזר חסרים הגנות אלו, ולפיכך הם חסרי אונים, חשופים לעוול והתעללות. ללא יראת האדם, רק יראת א-להים יכולה להגן עליהם. סדום ועמורה הם אבטיפוס לציביליזציה ללא יראת א-להים, הרומסת את המוסר, בשם חוקים אכזריים וסדיסטיים. ציביליזציה זאת חייבת להיחרב.

* * *

הסדר הבינלאומי יצר מוסד המגלם את ההגנה על הזר: הקונסול, המגן הסמלי של אזרחי מדינתו בנכר. 'הקונסול' הוא שמה של אחת האופרות המודרניות המעניינות ביותר. היא נכתבה ב-1950 על ידי ג'ן קרלו מנוטי. אי שם, במדינה דיקטטורית נרדפת הגיבורה, מְגִדָּה, בגלל פעילות בעלה. היא מנסה להשיג ויזה בקונסוליה כל שהיא, אך היא טובעת בים של תעודות, תרגומים ושאלונים שאף פעם לא ניתן למלא בהצלחה. כבסיפור הקפקאי מחכה הגיבורה על יד דלת הקונסול הסגורה. רק פעם אחת היא נפתחת, אך מי שיוצא ממנה אינו אלא איש המשטרה החשאית הרודף אותה ואת בעלה.

אופרה זאת מבטאת מציאות שהייתה מוכרת יותר מדי ליהודים במחצית הראשונה של המאה העשרים. הקונסול אמור להגן על בני מדינתו הזרים במדינה זרה. האם הוא יתן מחסה לזרים? והיהודים היו זרים בכל קונסוליה. המדינות לא שמעו את "נְעֻקַת סָדֹם וְעַמְרָה", הן לא קלטו את המתדפקים על דלתותיהן כאשר "מְחוּץ תִּשְׁכַּל חֶרֶב - וַיִּמְחַדְרִים

אִימָה" (דברים לב, כה). השגריר עוסק בפוליטיקה. הקונסול באדם הפרטי ובסבלו. אין כוחו בגייסות אלא בניירות ודיו, בפספורטים, בוידות ובחותמות. בעולם קפקאי זה, השאלונים הופכים כבלים של נייר הסוגרים את גשר הנייר שהויזה מעניקה, גשר אל החופש וההצלה. הגשר הזה - חזק הוא יותר מגשרי הברזל והבטון, והחותמות – מגינות לפעמים כחותמות. הבירוקרטיה של שרשראות הנייר ביטאה נאמנה את אדישות העולם בפני פליטי סדום. אידיאולוג חרדי, ממתנגדי הציונות, ביטא את דעתו בשאלה מוחצת: מה רוצה הציונות? - שאל – להפוך עם עולם למדינה כפרגוואי? מדינה (יעזור לה הקב"ה), למודת סבל, ללא מוצא אל הים וללא משאבי הטבע של שכניה האדירים. אכן קושיה עצומה! רק כאשר קראתי את זכרונותיו של הלל זיידמן התגלתה לי התשובה: הוא ניצול כי הייתה לו ויזה פרגוואית. פרגוואי יכולה להעניק ויזות.

* * *

מעטים היו הצדיקים בסדום, וביניהם בולטים כמה קונסולים זרים שעמדו בניסיון: אריסטיד סוסה מנדז מפורטוגל, סמפו סוגיהרה מיפן וראול ולנברג משוודיה. אוסיף גם את פול גרונינגר משווייץ, מפקד משטרה שאיפשר ב-1939 למאות פליטים יהודים מאוסטריה להיכנס לשווייץ. סוסה מנדז הנפיק בערים שונות בדרום צרפת עשרת אלפים ויזות פורטוגזיות, כתובות אפילו על פיסות עיתון. סמפו סוגיהרה ואשתו יוקיקו בקובנה, הנפיקו אשרות מעבר, אף מן החלון הפתוח של הרכבת הנוסעת, כאשר היה מוכרח לעזוב את העיר. ראול ולנברג, השוודי הנפיק בבודפשט, אלפי "דרכוני חסות", שהצילו את המחזיקים בהם מגירוש למוות. הוא אף רדף במכוניתו אחרי צעדות המוות שאייכמן אירגן, כדי להציל יהודים, ורבים אחרים הציל בתחנת הרכבת שממנה עמדו להישלח לאושוויץ.

הצד השווה שבהם, שכולם פעלו בניגוד להוראות ממשלתם. ארבעתם שילמו מחיר כבד עבור מעשיהם. סוגיהרה פוטר משירות החוץ. דומה היה גורלו של סוסה מנדז, משפחתו נזקקה לעזרת ה"האיאס", הארגון היהודי שתמך בפליטים שהציל. גרונינגר פוטר מן המשטרה ללא זכויות, וכידוע גורלו של ראול ולנברג היה מר הרבה יותר. עם שחרור בודפשט, נאסר על ידי חיילים סובייטים ומאז נעלמו עקבותיו. הוא ניצול מעמה של סדום ונפל חלל בידי קציני עמורה. הטוטליטריזם במסכותיו הרבות רדף אחריו והכריעו.

* * *

האם עולמנו התקדם? ביחסים הבינלאומיים עדיין פועלים חוקי גיוגל, בפורומים הבינלאומיים השקר שולט, בעקבות האינטרסים של החזקים או קואליציית הרבים. על רקע זה מנסים רבים לשמור על זכרו המבורך של ראול ולנברג והדומים לו. ודבר זה כרוך בפרדוכס ממנו אין אני יכול להשתחרר. ארגון הנושא את שמו של ולנברג, והמנסה לאגד את גדולי העולם, הוקם על ידי יהודי דרום-אמריקאי חסר לאות, ברוך טננבוים, שבעקבות הרודנות שהשתלטה על ארצו, גלה לארה"ב. אחת המשימות שארגון זה לקח על עצמו, היא להעביר את מסר צדיקי סדום לעולם הדיפלומטי. זוהי ללא ספק חוצפה מעין כמוה, פרדוכס מופלא! האם ללמד קונסולים להישמע הוראות ובו בזמן לסרב פקודה?

התשובה לדילמה אינה קלה. אולם הפרדוכס הכרחי הוא. אותם הקונסולים הצילו קורטוב של כבוד עבור הדורות הבאים העתידים להיוולד בסדום, הם הפכו לדמויות ההזדהות היחידות שאותן המדינות יכולות להתגאות בהן בימי האימים של השואה. חסידי אומות העולם פעלו כיחידים. הקונסולים זייפו פקודות וניירות. הם גילמו את המצפון האבוד של העולם הפוליטי. ב-1987 ביקש נשיא פורטוגל סליחה ממשפחתו של סוסה מנדז על ה"צדק" שנעשה נגדו. שווייץ ויפן עדיין לא עשו זאת. על כל פנים, על האנדרטה שנבנתה מול ביתו של סוסה מנדז, נחרתה כתובת המבטאת מה זה יראת א-להים: "ראוי לעמוד עם הא-להים כנגד האדם, מאשר עם האדם כנגד הא-להים"! לא הכל שלטון החוק, יש משהו טרנסצנדנטי, מעבר לחוק. אינני יודע אם המפעל הפרדוכסלי יצלח. אינני יודע אם דמותם של צדיקי סדום יחדור אל הקוקטלים הדיפלומטיים. על כל פנים, ברור לי שאלו הם הצדיקים שאברהם חיפש. הם היו קונסולי-הכבוד של הקב"ה בסדום.

הדילמות הנפתחות בפרדוכס זה קשות מנשוא. סרבני הצבא, נוער גבעות, ופרקליטים המגינים על קציני סדום תוך הזדהות אתם, יסתמכו גם הם על המצפון. רק השכל הישר יכול להבדיל בין הנשגב, למגוחך המנסה לחקות את הנשגב. אך לדאבונו, השכל הישר הוא מצרך נדיר.